

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL PROBLEMLƏRİ
İNSTITUTU**

**«KİTABIN TEXNİKİ REDAKTƏ PROBLEMLƏRİ»
fənni üzrə**

METODİK GÖSTƏRİŞLƏR

BAKİ - 2008

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL PROBLEMLƏRİ
İNSTITUTU
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ KAFEDRASİ**

«KİTABIN TEXNİKİ REDAKTƏ PROBLEMLƏRİ»

**Nəşriyyat işi və redaktəetmə HSM 060005 ixtisası üzrə
qiyabi magistr hazırlığı üçün**

METODİK GÖSTƏRİŞLƏR

Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyinin Elmi-metodik
Şurasının «Kitabxanaşünaslıq,
biblioaqrafiyaşünaslıq və kitab-
şünaslıq» bölməsinin
06.01.2009-cu il tarixli iclasının
qərarı ilə təsdiq edilmişdir
(protokol № 01).

BAKI - 2008

Proqramı tərtib edən: filologiya elmləri namizədi
V.A. Musalı

Proqramın redaktoru: tarix elmləri doktoru,
professor B.V.Allahverdiyev

Rəyçilər: filologiya elmləri doktoru
professor İ.Ö.Vəliyev

pedoqoji elmlər namizədi
dos. N.M.Mehrəliyeva

İZAHAT VƏRƏQİ

Kitabın texniki redaktəsi çətin, çoxaspektli prosesdir. Kitabın texniki redaktə problemləri magistr pilləsində magistrələrə öyrədilir.

Fənnin məqsədi tələbələrə texniki redaktənin məqsəd və vəzifələrini, obyektini izah etmək, bundan əlavə kitabın tərtibatı ilə bağlı nəzəri bilikləri, kitabın tərtibatının əsas komponentlərini, onların texniki redaktəsini, mətnlərdə istifadə olunan şriftləri, müxtəlif xarakterli mətnlərin, illüstrasiyaların, rubrikaların, titul elementlərinin texniki redaktəsini tədris etməkdir.

Kitabın texniki redaktə problemlərini öyrənərkən nəşrin tərtibatına qoyulan tələbləri müəyyənləşdirmək üçün kifayət qədər informasiya toplanmalı, tərtibat üzrə qeydlərin xülasəsi hazırlanmalı, işin praktik tərəfi və maliyyə imkanları dəqiqləşdirilməli, dizayn işinin dəyəri müəyyənləşdirilməli, tərtibat konsepsiyasının texniki tələbləri araşdırılmalıdır. Bunun üçün kitabın spesifikasiyasının və hansı oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulduğunu bilmək, kitabın uzun və ya qısa müddətli istifadə olunacağını və bunun tərtibatda öz əksini necə tapacağını nəzərə almaq, kitabın məzmununun tərtibatda necə əks olunduğunu, istehsal prosesi və onun imkanlarını bilmək lazımdır. Texniki tərtibat üçün kitabın tərtibat spesifikasiyasının hər bir hissəsinə (cild, forzas) uyğun gələn material seçilməli, tərtibat spesifikasiyasına müvafiq olaraq nəşrin son nəticədə necə olacağı nəzərə alınmalı və ona uyğun rəng, cild və digər materiallar tövsiyə olunmalıdır. Proqram kitabın texniki tərtibatı ilə bağlı bütün bu qeyd olunan məsələləri əhatə edir.

Bütün bu qeyd olunanlar texniki redaktə problemlərinin mənimsənilməsinə imkan verir, magistrlərdə kitabın texniki baxımdan işlənməsinə dair tədqiqatlar aparmağa maraq yaradır.

Metodik göstəriş qiyabi magistr təhsili üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada qiyabi şöbənin magistrlərinə kitabın texniki tərtibat problemləri, kitab formatının, şriftlərin, cildin və s. kimi elmi-nəzəri problemlərin öyrənilməsi metodları tövsiyə edilir. Fənn qiyabi şöbənin II kursunun I semestirində tədris olunur.

Kurs II kursunun I semestirində yoxlama ilə başa çatır.

Yuxarıda qeyd olunan məsələləri magistrlər aşağıdakı mövzular əsasında öyrənirlər.

«KİTABIN TEXNİKİ REDAKTƏ PROBLEMLƏRİ»
fənninin mövzu planı

№	Mövzuların adı	Saatların miqdarı		
		cəmi	Müh.	Məş.
1	Giriş	-	-	-
2	Kitab tərtibatının əsas komponentləri	2	1	1
3	Şriftlər	2	1	-
4	Mətnin texniki redaktəsi	2	2	-
5	İllüstrasiyaların texniki redaktəsi	2	1	-
6	Kitabın titul elementlərinin redaktəsi	2	1	1
	Cəmi	10	8	2

Mövzulara dair metodik göstərişlər

I Mövzu

GİRİŞ

Kitabın texniki redaktəsi zamanı texniki redaktor redaksiyalardan gələn əlyazmaların tamlığını yoxlayır, istehsalat şöbəsinin müdiri ilə birlikdə texnoloji təlimatlarla təsdiq edilmiş tələblər əsasında tərtibat və illüstrasiya orijinallarının poliqrafik icraya yararlı olub – olmadığını müəyyənləşdirir. Nəşriyyatda texniki redaksiyanın müdiri işləri texniki redaktorlar arasında bölür. Bundan başqa texniki redaksiyanın müdiri əlyazmaların düzgün işlənməsinə göstəriş – qeydlərin və korrekturaların texniki redaktə səviyyəsinə göz qoyur. Bundan başqa texniki redaktə zamanı təsdiq olunmuş qrafik və əlyazmaların yığıya verilməsi planına uyğun olaraq onların texniki redaktə müddətlərinə əməl olunması təmin olunmalıdır. Texniki redaksiyanın müdiri poliqrafiya müəssisələrində texniki redaksiyanın göstərişlərinə düzgün əməl olunmasına nəzarəti həyata keçirir.

Texniki redaktə zamanı nəşrin səviyyəsinə və məzmununa əsasən əlyazmanın vəziyyəti dəqiqləşdirilməli, rubrikasiyanın kitabın arxitekonikasını nə dərəcədə düzgün əks etdirdiyi yoxlanılmalı, nəşrin iç quruluşu işlənilib hazırlanmalıdır. Bu zaman işçi başlıqlar siyahısına əsaslanılmalıdır. Texniki redaktor texniki qaydalara, rəsam və bədii redaktor tərəfindən işlənilib hazırlanmış tərtibat layihəsinə uyğun olaraq, əlyazmaları bütün ünsürlər üzrə işarələyir, «çap nəşrlərinin poliqrafik icrasının texniki nəşriyyat spesifikasiyası»nı tərtib edir. Kitablarda texniki redaktə olunan zaman ayrı – ayrı mürəkkəb nəşrlər üçün bədii redaktorla birlikdə, gələcək nəşrin və onun mürəkkəb

quruluşlu səhifələrinin (cədvəllər, rəsmlər, bəzəklər) bədii – texniki layihəsi hazırlanır. Bu zaman kolontitulların mətnləri dönə – dönə oxunmalı, onların şrift tərtibatına dəqiqlik verilməli, başlıqların sırası və onların şrift tərtibatı müəyyən olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Бельчиков И. Ф. Техническое редактирование книг и журналов. - М., 1968. 352 с.
2. Гиленсон П. Г. Справочник технического редактора. 3-е изд. - М., 1978, 368 с.
3. Nəşriyyat işi. - Bakı: Yeni nəsil. 2001. - 218 s.
4. Vəliyev İ. Redaksiya-nəşriyyat işinin əsasları. – Bakı: 2004. - 140 s.

II Mövzu

KİTAB TƏRTİBATININ ƏSAS KOMPONENTLƏRİ

Bu mövzunun mənimsənilməsi üçün aşağıdakı elmi müddəalar izah edilməlidir.

Dizayn dedikdə ilk növbədə verilmiş mətnin və illüstrasiyanın səhifədə ahəngdar yerləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Müasir beynəlxalq nəşriyyat işində kitab dizaynı yalnız səhifələrin deyil, ümumiyyətlə, kitab elementlərinin ayrı – ayrılıqda və vəhdətdə tərtibatını nəzərdə tutan çox vacib nəşriyyat prosesi sayılır ki, buraya «Texniki redaktə» adlı verilən mərhələ daxildir.

Hər bir nəşrin dəyəri onun ehtiva etdiyi mətnin – informasiyanın yeniliyi, maraqlılığı, düzgünlüyü və vacibliyi ilə yanaşı, həm də həmin nəşrin tərtibatı, dizaynı, texnoloji tələblərə uyğunluğu ilə ölçülür. Kitab yüksək sənət əsəri kimi zövq oxşamalıdır, oxucunun diqqətini cəlb etməlidir. Müasir

nəşriyyat sənayesində, xüsusilə kitab maketiqində bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirilir.

Kitab təribatının əsas komponentlərinə nəşrin formatı və nabor səhifəsi aiddir.

Nəşrin formatı onun çapı üçün istifadə olunan kağız vərəqinin ölçüsünə nisbətdə müəyyən olunur. Həm rulon, həm də vərəqə kağızın standart ölçüləri vardır. Rulon kağızının ölçüsü dedikdə adətən onun eni əsas götürülür. Vərəqə kağızın formatı isə vərəqin eni və uzunluğu ilə ölçülür: 60 x 90 sm, 70 x 100 sm və s. Burada ilk rəqəm vərəqin enini, ikinci rəqəmlər isə uzunluğunu təyin edir. Rulon kağızları 60, 70 75, 84, 90, 100, 108, 120, 126, 140 və 168 sm enində hazırlayırlar. Lakin rulon kağızı da bir çox hallarda eyni ölçüdə olmaqla eninə kəsilir və standart vərəq formatına salınır.

Beləliklə, istənilən halda «çap kağızının formatı» deyilən ölçülər yaranır: 60 x 84, 60 x 90, 70 x 90, 70 x 100, 70 x 108 və s. Estetik baxımdan kitabın gözəlliyi və poliqrafik keyfiyyət ölçünün düzgün seçimi ilə üzvi surətdə bağlıdır.

Eyni ölçülü çap kağızından müxtəlif formatlı nəşrlər istehsal etmək olar. Bu kitabın bir səhifəsinin ölçüsünü almaq üçün çap kağızını neçə dəfə qatlanmasından asılıdır.

Nəşrin ölçüsü dedikdə hazır blokun kəsimindən sonra qalan ölçüsü nəzərdə tutulur. Adətən bu kəsim 3-5 mm təşkil edir. Nəşrin ölçüləri millimetrlə ifadə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Гиленсон П. Г. Справочник технического редактора. 3-е изд. - М., 1978, 368 с.
2. Гончарова Н. А. Композиция и архитектура книги. - М., 1977. 96 с.
3. Дашков. Книга для авторов. Как создать и издать книгу лучше, быстрее, дешевле. М.: 2001, 384с.

4. Добкин С. Редактору и автору об оформлении книги. М.: Книга, 1971, 271 с.
5. Добкин С. Основы издательского дела и книгоиздания. М.: Книга, 1972, 255 с.

III Mövzu

ŞRİFTLƏR

Bu mövzunun mənimsənilməsi üçün aşağıdakı elmi müddəalar izah edilməlidir.

Kitab mətni mətbəə şriftilərilə yığılır. İnti kompüterə keçilsə də, şriftlərə yenə mətbəə şrifti deyilir. Şrift seçimi kitabın oxunmasına təsir edir. İri şrif böyük həcm deməkdir. Böyük həcmə kağız və başqa materiallar da çox işlənir.

Şrift seçimi üçün əsas meyarlar nəşrin növü və nəzərdə tutulan oxucu auditoriyasının yaş xüsusiyyətləridir. Şriftlər kitabda böyük əhəmiyyət kəsb etdiyinə görə standartlaşdırılıb. Şriftləri səciyyələndirən bir sıra göstəricilər vardır ki, bu da ilk növbədə qarnitur və keql anlayışları, hərflər elementləri və şriftlərin qafik xüsusiyyətləridir. Keql – şriftin ölçüsünü ifadə edir. Bu, baş hərfin yuxarı səthindən sətri hərfin aşağı çıxma elementinin oturma xəttinə qədər olan məsafədir. Bu ölçü adətən punktla ifadə olunur.

Yığılmış mətnin daha yaxşı mənimsənilməsi üçün şriftlərin və sözlərin ara məsafələrinin ölçüsünü də nəzərə almaq lazımdır. Ara məsafələrin mütləq ölçüsü deyil, onların şriftinin keqlinə olan nisbəti əsas götürülür ki, buna da şpasiya deyilir.

Qarnitur – işarələri analogi dizaynı, müxtəlif ölçülü şrift komplektidir. Qarniturların öz adları olur (Times, Helvetica, Arial və s.). Bu da nəşr üçün onların seçimini və bədi redaktorla dizayner arasında peşəkar ünsiyyəti asanlaşdırır.

Qarniturların da müxtəlif üslubları olur. Onlar qalınlığına, mailliyinə, eninə görə bir-birindən fərqlənirlər. Lakin istənilən halda bir qarniturun şriffləri olurlar.

Qalınlığına görə şrifflər açıq, normal, yarımqalın, qalın, tünd, qara ola bilərlər.

Enliyinə görə şrifflər ensiz, normal və enli olurlar.

Nəşr üçün şriftin (qarniturunun və keqlinin) seçimi ilk növbədə nəşrin növündən və nəzərdə tutulan oxucu auditoriyasının yaş səviyyəsindən asılıdır. Əsas mətn üçün asan oxunan və tez qavranılan kərtikli və ya kərtiksiz şrifflər seçilir. Böyüklər üçün nəzərdə tutulan elmi, elmi-kütləvi, bədii əsərlərdə şrifflərin ölçüsü 10 – 11 pt, həmin kitablarda verilən əlavə materiallar – çıxarışlar, göstəricilər, bibliografiya və s. üçün isə 8 – 9 pt təşkil edə bilər. Orta məktəblər üçün şrifflərin qarnituru və ölçüləri adətən siniflərdən asılı olaraq (1-4, 5-8, 9-11) Təhsil Nazirliyi tərəfindən müəyyən olunur.

Bu mövzuya proqramda məşğələ saati ayrılmayıb.

ƏDƏBİYYAT

1. Адамов Е.Б., Кричевский В.Г. Оформление справочных изданий. М., 1981. 110 с.
2. Бельчиков И. Основы технического редактирования советской книги. М.: Искусство, 1958, 239 с.
3. Добкин С. Основы издательского дела и книгоиздания. М.: Книга, 1972, 255 с.
4. Vəliyev İ. Redaksiya-nəşriyyat işinin əsasları. – Bakı: 2004. - 140 s.

IV Mövzu

MƏTNİN TEXNİKİ REDAKTƏSİ

Bu mövzunun mənimsənilməsi üçün aşağıdakı elmi müddəalar izah edilməlidir.

Tərtibinə və quruluşuna görə sadə və mürəkkəb mətnləri fərqləndirirlər. Sadə mətn eyni biçimli işarələrlə yazılır. Müxtəlif, bənzərsiz və ya bənzəri az olan cizgilərlə yazılmış mətnlər mürəkkəb tərtibli mətnlər sayılır. Məsələn şeirlər, lüğətlər, cədvəllər.

Sadə mətnin tərtibinə dair onların oxunmasını asanlaşdıran bir neçə tələb irəli sürülür.

Mürəkkəb mətnlərin növləri çoxdur. Onlardan ən əsasları şeir, dram əsərləri, düsturlar, cədvəllər, bibliografik mətnlər və s.

Şeir mətni verilərkən tərtibçi səhifədə ona misraların, bəndlərin oxucu tərəfindən mənimsənilməsini asanlaşdıran biçim verməlidir.

Dramatik üslubda yazılmış mətnlər daha mürəkkəb quruluşa malik olurlar. Burada monoloqlar, dialoqlar, kütləvi səhnə mətnləri, ad ayırmaları, atmacalar, remarkalar və s. olur. Bütün bunlar tərtibat ayrıntıları tələb edən detallardır.

Düsturlar mürəkkəb mətnin ayrıca bir növüdür. Düsturlarda hərflər, rəqəmlər, bəzən mərtəbələi elmi, işarələr hər biri ayrılıqda mətbəə həlli tələb edir.

Kitabın arxitektônicasına onun bölmələri daxildir: bölmələr, fəsillər, paraqraflar və s. Ardıcıl başlıqların düşünülmüş tərtibi materialın oxucu tərəfindən maraqla izlənməsinə və asan qavranılmasına kömək edir. Müstəqildən tabeyə doğru getdikcə başlıq şriftləri kiçilir.

Səhifədə başlıqlar mətnə nəzərən cürbəcür yerləşdirilə bilər: ortadan, sağ və ya sol yandan, mətndən xeyli yüksəkdə və s.

Mətnə düsturları səhifədən – səhifəyə keçirmirlər. Mümkün olduğu dərəcədə səhifə başında düstur verilmir.

Cədvəllərin onlara istinad edildiyi sətirdən dərhal sonra verilməsi məqsədə uyğundur.

Kitabın hər dəftərçəsinin başlanğıc səhifəsində norma və signatura yerləşdirilir. Kitablar əksərən 16 səhifəlik dəftərlərdən ibarət olduğu üçün norma və signatura 17, 33, 49 və s. səhifələrin aşağısında solda yazılır. Bu ünsürlər dəftərçələrin yerlərinin dəyişik salınmaması və ya başqa dəftərlərin ona tikilməməsi üçündür

Bu mövzuya proqramda məşğələ saati ayrılmayıb.

ƏDƏBİYYAT

1. Адамов Е.Б., Кричевский В.Г. Оформление справочных изданий. М., 1981. 110 с.
2. Бельчиков И. Ф. Техническое редактирование книг и журналов. - М., 1968. 352 с.
3. Vəliyev İ. Redaksiya-nəşriyyat işinin əsasları. – Bakı: 2004. - 140 s.

V Mövzu

İLLÜSTRASIYALARIN TEXNİKİ REDAKTƏSİ

Bu mövzunun mənimsənilməsi üçün aşağıdakı elmi müddəalar izah edilməlidir.

İllüstrasiya çoxlu və çox müxtəlif nəşr məhsullarının tərkib hissəsidir. Demək olar ki, hər növ çap məhsulu, eləcə də kitab növləri illüstrasiyalarla buraxılır. Hər növün, janrın da illüstrasiyası özünəməxsus əlamətlər daşıyır.

Elmi – öyrətmə illüstrasiyaları mətndəki predmetləri canlandırır. Bunlara cərtiyoları, sxemləri, diaqramları, xəritələri və s. aid etmək olar. Çox vaxt kitabın mətnini bunlarsız başa düşmək olmur.

Sənədli illüstrasiyalar hər hansı tarixi hadisəni təfərrüatı ilə əks etdirə bilər.

Fotografiya da bu baxımdan geniş istifadə olunan illüstrasiya növüdür.

Elmi – idraki illüstrasiyalar, çertyojlar, sxemlər, xəritə illüstrasiyaları əsas mətn materialını tamamlayır, ya qüvvətləndirir, dəqiqləşdirir və s.

Nəşriyyat bütün bu illüstrasiya materialları üçün mətbəyə təqdim olunmalı, yəni çapa yararlı olan orijinalar hazırlamalıdır.

Bu mövzuya proqramda məşğələ saati ayrılmayıb.

ƏDƏBİYYAT

1. Бельчиков И. Ф. Техническое редактирование книг и журналов. - М., 1968. 352 с.
2. Гиленсон П. Г. Справочник технического редактора. 3-е изд. - М., 1978, 368 с.
3. Дашков. Книга для авторов. Как создать и издать книгу лучше, быстрее, дешевле. М.: 2001, 384с.

VI Mövzu

KİTABIN TİTUL ELEMENTLƏRİNİN TEXNİKİ REDAKTƏSİ

Bu mövzunun mənimsənilməsi üçün aşağıdakı elmi müddəalar izah edilməlidir.

Kitabın titul elementlərinə avantitul, frontispis, titul və şmüstitul aiddir. Avantitul kitabın baş səhifəsidir. Tituldan və frontispisdən əvvəldə yerləşir. Titul vərəqinin müxtəlif elementləri – nəşriyyatın adı, serianın adı və ya epigraf yerləşdirilir, bəzək elementləri istisna olunmur.

Frontispis titul vərəqinin əvvəlində (onun sol tərəfində) yerləşən illüstrasiya xarakterli elementdir. Kitabın mahiyyətini obrazlı şəkildə ifadə edir. Burada müəllif şəkli də ola bilər. Frontispis vərəqi ayrıca yüksək keyfiyyətli kağızda çap edilib bloka yapışdırıla bilər. Əgər frontispis nəşrin səhifəsi

ilə birgə çap edilərsə, bu halda o, ümumi səhifələnməyə daxil edilir.

Titul kitabın ilk səhifəsidir. Əsasən, bibliografik göstəricilər, müəllifin soyadı, nəşriyyatın adı və nəşr ili göstərilir. Bundan başqa nəşrin janrı, epigraf, ithaf, hər hansı uyğun illüstrasiya və bəzək elementləri də titul vərəqəsində yerləşdirilə bilər. Titul bir və iki tərəfli ola bilər.

Şmüstitul kitabda bölmələrdən əvvəl istifadə olunur, həmin bölmə və hissənin adını daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

1. Vəliyev İ. Redaksiya-nəşriyyat işinin əsasları. – Bakı: 2004. - 140 s.
2. Бельчиков И. Основы технического редактирования советской книги. М.: Искусство, 1958, 239 с.
3. Бельчиков И. Ф. Техническое редактирование книг и журналов. - М., 1968. 352 с.
4. Рывчин В. И., Леонардова Е. И., Овчинников А. И. Техническое редактирование книги. - М., 1977. 248 с.